

Lisää kielitieteen empiirisyydestä

Esa Itkosen vastineesta minun kritiikkiini tapaa (ks. Vir. 4/1972), kuten hänen artikkelistaankin, runsaasti virheellisiä ja harhaanjohtavia väitteitä, joita kaikkia oikeastaan olisi kommentoitava. Seuraavassa käsittelen kuitenkin vain muutamia, lähinnä sellaisia, jotka liittyvät siihen, mitä edellisessä vastineessani halusin osoittaa.

Itkonen pitää kiinni väitteestään, että po. objektisääntölause on ei-empiirinen (= välttämättä tosi = apriorinen). Myönnän, että näin olisi, jos suomen kieli määritellään seuraavaan tapaan: kaikki sanajonot, jotka täyttävät suomen kieliopin sääntöjen asettamat ehdot (siis esim. ehdon, että kielteisen objektillisen lauseen objekti on partitiivissa) muodostavat suomen kielen. Tällöin tietysti po. sääntölause olisi apriorinen; syyllystymhän ristiriitaan, kun kuvittelemme, että kielteisten objektillisten lauseiden joukossa olisi sellaisia, joiden objekti ei ole partitiivissa. On kuitenkin aivan selvää, ettei fraasia »suomen kieli» ainakaan kielitieteilijöiden keskuudessa käytetä määritelmän mielessä, joka sitä paitsi on kehämääritelmä, ellei käsitettä »suomen kielen kielioppi» voida määritellä ilman käsitettä »suomen kieli». Tavallisessa kielenkäytössäkin kieli lähinnä tarkoittaa vain lausejoukkoa, kun taas kielen kieliopilla tarkoitetaan joko sääntöjoukkoa, jonka enemmän tai vähemmän yleispätevät säännöt sanovat jotakin totuudenmukaista asianomaisen kielen (= lausejoukon) lauseista, tai sääntöjoukkoa, joka mm. tuottaa kielen lauseet. Ettei kielellä tavallisesti tarkoiteta säännöllä määriteltyä kokonaisuutta, osoittaa mm. se puhetapa, jonka mukaan on olemassa entiteettejä, joita kutsutaan kieleksi, vaikka kukaan ei ole niitä pystynyt säännöllä määrittelemään, ja jonka mukaan siis on kieliä, joilla ei vielä ole kielioppia. Koska edellisessä vastineessani osoitin po. sääntö-

lauseen empiiriseksi, kun termiä »suomen kieli» käytetään tavallisessa merkityksessään, en voi tässä päätyä muuhun kuin että Itkonen väittäessään sääntölauseen aprioriseksi käyttää termiä epätavallisessa merkityksessä ja on siis väärässä. Itkonen moittii minua siitä, etten ole perustellut sitä, miksi sääntöä ei voi pitää määrittelevänä piirteenä. Pidin kuitenkin itsestään selvänä, ettei ketään tarvitsisi auttaa oivaltamaan, että säännön käsittäminen tällä tavoin merkitsisi fraasin »suomen kieli» epätavallista käyttöä.

Itkonen esittää erään yleisen väittämässä esimerkkitapauksena, että po. objektisäännön tuntomerkkinä on se, että sitä voidaan rikkoa, ts. että voidaan esittää suomen kielen kieltolauseita, joiden objekti ei ole partitiivissa sääntöön viittaavan sääntölauseen kumoutumatta. Mutta tämä hän on aivan absurdi väite, koska tämmöisiä vastaesimerkkejä ei edes voi olla olemassa, jos sääntölause olisi, kuten hän edellyttää, välttämättä tosi, sillä tällä edellytyksellä hän se, että niitä oletetaan sääntölauseella olevan, johtaa ristiriitaan aivan samalla tavalla kuin jos oletettaisiin lauseella »Kaikki poikamiehet ovat naimattomia» olevan vastaesimerkki.

Itkosen mukaan syyllystyn ajatusvirheen osoittaessani po. sääntölauseen empiirisyyden. Mutta hän tekee itse sen ajatusvirheen, että hän ei huomaa käyttävänsä fraasia »suomen kieli» epätavallisessa merkityksessä ja minä tavallisessa. Myönnän tietysti, että jos fraasia käytetään tämän vastineen alussa olevan määritelmän mielessä, niin on seurauksena, jos määritelmässä mainittuja sääntöjä muutetaan, että syntyy jokin toinen kokonaisuus, joka ei ole säännöllä määritelty suomen kieli, aivan samalla tavalla kuin jokin toinen kokonaisuus syntyy, joka ei ole pokeripeli, jos pokeripelin määritelmän sääntöjä muutetaan. Minä en tee virhepäätelmää, koska tarkoitan suomen kielellä lausejoukkoa.

Perustana Itkosen eriskummalliselle ja virheelliselle käsitykselle kielestä näyttävät olevan näi-
vät rinnastukset peleihin,

esim. pokeripeliin. Aivan kuin pokerinpelaaja tietää pelinsä säännöt, kielenpuhujat tietää kielen säännöt (= kieliopin). Rinnastus on virheellinen. Ensiksikään kieli tavallisessa merkityksessään ei ole säännöllillä määritelty kokonaisuus, kun taas pokeripeli on. Toiseksi kielenpuhujat eivät tiedä kielensä sääntöjä. Kielenpuhujat tietävät tietysti ne säännöt, jotka ovat oppineet koulussa, mutta tässähän ei ole semmoisesta kysymys vaan siitä, tietävätkö he säännöt ennen kuin ne heille opetetaan. Opetettavat säännöt lingvistit tietenkin ovat saaneet aikaisemmin selville kieltä tutkimalla. Useimmat puhujat kykenevät kielestään esittämään vain hyvin yksinkertaisia asioita, esim. sentyyppisiä intuitioita, joita esitin edellisessä vastineessani. Jos jotkut heistä, kuten kielentutkijat, pystyvät sääntöjä ehdottamaan, niin tämä tapahtuu heidän kielestä tekemiensä havaintojen perusteella. Eivät kielenpuhujat voi tietää ehdottamiaan sääntöjä »plausiibeiksi» ilman tällaisia havaintoja, eivätkä he voi koskaan tietää niitä ehdottoman oikeiksi. Koska Itkonen puhuu myös kielen sääntöjen intuitiivista tietämisestä eikä vain niiden tietämisestä, saattaa olla, että hän tarkoittaa kielenpuhujan sääntöjen (intuitiivin) tietämisen olevan jotakin aivan muuta kuin jonkin pelin pelaajan pelisääntöjen tietäminen. Ehkä hän tarkoittaa, että kielenpuhujat tietävät säännöt alitajuisesti, siis niitä tiedostamatta tai pystymättä niitä kielellisesti esittämään. Hän ei kuitenkaan esitä mitään todisteita näiden väitteiden puolesta, ja näiden monessa suhteessa problemaattisten väitteiden puolesta todisteita on todella vaikeaa esittää. Luultavampaa on kuitenkin, että hän tässä yhteydessä on käyttänyt intuitiivi-sanaa vain korostaakseen, että kielenpuhujat tietävät säännöt ilman kielensä tutkimistakin.

Itkonen esittää vastineessaan keinotekoisien kielen ja yrittää sen avulla osoittaa (transformaatio)kieliopin testaamisen mahdottomuutta. Mutta hän vain paljastaa, ettei hän lainkaan ole ymmärtänyt, mitä tapahtuu, kun kielioppi formu-

loidaan ja testataan. Itkonen esittää keinotekoisien kielensä seuraavasti: »Oletta-kaamme, että äidinkielenämme on kieli, jonka jokainen lause koostuu kahdesta sanasta, joista ensimmäinen on numero ja toinen on kirjain.» Välittömästi tämän jälkeen hän esittää kolmen säännön kieliopin, joka tuottaa tämän kielen kaikki lauseet, ja kysyy, miten kielioppia olisi testattava. Mutta tämä kysymyshän on mieleton. Ei kielioppia tarvitse testata, koska alusta pitäen tiedämme sen tuottavan kaikki kielen lauseet. Onhan Itkonen luonut kielioppinsa sellaiseksi. Koska Itkonen kieliopin muodostamisesta ja testaamisesta antama kuvaus varmaankin on harhautanut monen lukijan, katson olevan paikallaan yksinkertaisen esimerkin avulla esittää kieliopin muodostamisen ja testaamisen tärkeimmät periaatteet. Oletta-kaamme, että jonkin kielen puhujat pitävät intuitioita »ab on kieleni lause» ja »aaaabb on kieleni lause» totena. Jos joku nyt tämän perusteella haluaa kirjoittaa kieliopin, hänen on luotava sellainen säännöstö, joka ainakin tuottaa yllä mainitut lauseet ab ja aaaabb. Yksi älläinen kielioppi on se, joka koostuu seuraavasta kahdesta säännöstä: 1. L → ab, 2. L → aLb. Ilmenee, että tämä kielioppi tavalla, jota tässä on tarpeetonta selittää, tuottaa paitsi lähtökohdaksi otetut lauseet myös symbolijonot aabb, aaaabbbb, aaaaabbbb jne. eli kaikki symbolijonot, jotka koostuvat yhtä monesta a:sta ja b:stä, jotka on asetettu peräkkäin siten, että n a:ta on symbolijonon alkuosana ja n b:tä sen loppuosana. Jos nyt käy ilmi, että kielenpuhujat pitävät intuitioitaan »aabb, aaaabbbb, aaaaabbbb jne. on kieleni lause» totena, meillä on todisteita esitetyn kieliopin pätevyydestä. Jos kuitenkin kielenpuhujat katsovat intuition »aaaa on kieleni lause» todeksi, kielioppimme on virheellinen, koska se ei tuota tätä lausetta. Myös siinä tapauksessa, että puhujat eivät katsoisi jotakin kieliopin tuottamaa symbolijonoa kielensä lauseeksi, kielioppi olisi virheellinen. Koska kieliopin lähtökohtana olivat intuitiot »ab, aabbb

on kielen lause», kun taas sen todisteina toimivat intuitiot »*aabb, aaaabbbb, aaaaa-bbbbb* jne. on kielen lause», kieliopin formuloimisen lähtökohtana olleet intuitiot (tai intuitio, jos lähtökohdaksi otetaan vain yksi intuitio) ja sen testaamisessa käytetyt intuitiot (tai intuitio, jos nojaututaan vain yhteen) eivät siis voi olla samoja, koska ne aina eroavat subjektin suhteen. Itkosen on ilmeisesti johtanut harhaan se löysä puhetapa, jonka mukaan lähdetään intuitiosta ja testataan intuitiolla, ja hän on sitten virheellisesti päätellyt, että molemmissa vaiheissa käytetään samaa intuitiota. Itkonen siis ei ole ymmärtänyt, että kieliopin formuloinnin ja testaamisen yhteydessä transformationalisti tarkoittaa intuitiolla vain tietynlaisia kieltä koskevia lauseita. On ällistytävää, ettei hän tätä ymmärrä, kun sekä minä että Botha, kuten edellisestä vastineestani ja sen alaviitteestä 15 ilmenee, selvästi olemme selittäneet intuitio-sanan merkityksen po. yhteydessä. Mutta Itkosella on ilmeisesti suuria vaikeuksia ymmärtää lukemaansa, koska hän minunkin väitteistäni esittää kummallisia tulkintoja. En tietenkään ole esittänyt mitään yleisiä problemaatti *ia teesejä a ja b*, jotka tapaa Itkosen vastineen alusta. En myöskään ole väittänyt, »että kielentutkija saa oman äidinkieltensä säännöt selville vain muita ihmisiä tarkkailemalla», mikä väite on Itkosen omaperäinen tulkinta nähtävästi vastineeni siitä kohdasta, joka löytyy Viittäjän edellisen numeron sivulta 436 (toisen palstan alaosasta). En ole myöskään sanonut, että Itkonen väheksyy intuition merkitystä vaan että hänellä näyttää olevan väärä käsitys sen asemasta kielitieteessä, ja että hänellä todella sellainen käsitys on, pitäisi olla jokaiselle selvällä olevien lisäselvitysten jälkeen. En myöskään ole esittänyt, että hän samastaa transformatiokieliopin synkroniseen lingvistiikkaan vaan että hänen mukaansa transformatiokielioppi on synkronista lingvistiikkaa.

Itkosen vastine paljastaa armottomasti, että hänen virhepäätelmänsä perustuvat

hyvin yksinkertaiseen väärinkäsitykseen. Hän ei ole ymmärtänyt oikein filosofian ja kielitieteen keskeisiä termejä, kuten välttämättä tosi lause, kieli, intuitio jne. Se ettei Itkonen edes kiistä aiempaa tähän suuntaan menevää otaksumaani, viittaa selvästi siihen, että hän todella uskoo käyttävänsä termejä oikein.

Bengt-Olof Qvarnström